

ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM TRADIČNÍ DOPRAVY V ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH ZEMÍCH – HISTORIE, SOUČASNÝ STAV A PERSPEKTIVY

ALEŠ SMRČKA

Aleš Smrčka, Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, e-mail: alessmrcka@centrum.cz

Traditional transport represents an important field of research on material and non-material culture. However, before 1945, traditional transport did not receive appropriate attention by Czech and Slovak ethnology. Partial information on transport can be found mainly in regional geographical publications, as well as in the ethnographic works by Lubor Niederle and Karel Chotek, or in texts dealing with agrarian topics. The situation considerably changed after 1945. A new generation of researchers was born, who paid special attention to transport topics. In the 1950s, these topics were addressed in the works of Ludvík Baran, Josef Voráček and Jaroslav Kramařík, and in the research conducted by Vladimír Scheufler and Václav Šolc. As for the period of the 1960s and 1970s, we can mention, for example, Ján Podolák, Magdaléna Paríková, Miroslav Anton Huska, Richard Jeřábek, Karel Fojtík and others. Ethnography as a discipline, or rather a method today, offers, unlike other humanities, a completely different view of this theme. In addition, each researcher chose a different approach and methodology. The ethnographic publications on traditional transport, which were produced in the second half of the 20th century, still represent an important source of information even for present-day researchers dealing with this topic. The aim of the paper is to provide an overview of the ethnographic study of traditional transport in the Czech and Slovak lands with an emphasis on the period 1945–1989 and to highlight the importance and the possibilities of the present-day study of this field.

Key words: traditional transport, ethnographic research, methodology, ethnography, Czech and Slovak lands

ÚVOD

Tradiční doprava odedávna představovala neodmyslitelnou součást každodenního života v rurálním i urbánním prostředí. Způsob dopravy se ale v jednotlivých regionech, nejen českých a slovenských, značně lišil na základě klimatických podmínek, terénu i míry rozvinutí tamní kultury a místních zvyklostí. Svým způsobem tak doprava vypovídá o podobě lidové kultury obyvatel v konkrétní oblasti. Téma tradičního transportu

proto není zajímavé jen pro historiky a archeology, ale přímo vybízí k etnografickému zkoumání. Přesto tématu tradiční dopravy od počátku institucionalizace oboru na konci 19. století nebyla českými a slovenskými etnografy až na výjimky věnovaná taková pozornost jako ostatním odvětvím materiální kultury (Bahenský, 2014: 165). Většinu informací o dopravě v českých a slovenských zemích z konce 19. století a první poloviny 20. století obsahují především vlastivědné publikace, ve kterých se autoři zmiňují o tradiční dopravě v rámci kapitol zabývajících se primárně hospodářstvím v daném regionu. V horských oblastech, například na Šumavě a v Krkonoších se často jedná o německy psané vlastivědné monografie. Můžeme zmínit například publikaci učitele a historika Josefa Blaua *Böhmerwälder Hausindustrie und Volkskunst* z roku 1917 (Blau, 1917) nebo z oblasti Krkonoš monografii Josefa Karla Eduarda Hosera, profesí lékaře, *Das Riesengebirge und seine Bewohner* (Hoser, 1841). V rámci území tehdejšího Rakouska - Uherska nalezneme informace o tradičních formách dopravy i v několikasvazkové publikaci *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, kde je možné dohledat vedle samotné dopravy například i charakteristiku dřevařského povolání (Henrowsky, 1896: 502–522). Vedle toho se o tradičním transportu dovídáme i od historických a vlastivědných pracovníků věnujících se agrární tematice.¹ Situace etnografického výzkumu tradiční dopravy v českých a slovenských zemích se výrazně mění po roce 1945, kdy dochází k nárůstu textů českých a slovenských badatelů publikujících články primárně zaměřené na tradiční transport.

CÍL PŘÍSPĚVKU A ZVOLENÁ METODOLOGIE

Cílem tohoto příspěvku je zdokumentovat vývoj etnografického studia tradiční dopravy na českém a slovenském území v období od počáteční institucionalizace etnologie – 90. let 19. století až do současnosti a poukázat na možnosti a perspektivu studia tradiční dopravy v dnešní době. Studie se snaží souhrnně zmínit především autory věnující tématu transportu samostatnou pozornost, charakterizovat jejich základní tvorbu a skrze ni případně sledovat metodologické přístupy. Příspěvek chce také poukázat na důvody rozvoje zájmu o odvětví tradiční dopravy po roce 1945. Zároveň si pokládáme otázku, jaký význam přinesla a stále přináší etnografie, dříve v podobě oboru, dnes spíše metody, ve sledovaném tématu a jaká je vůbec perspektiva studia tradičního transportu v současnosti. Přehledová stať je výsledkem převážně práce s literaturou a částečně archivních pramenů. V části věnující se studiu tématu po roce 1945 vycházíme rovněž z informací získaných z polostrukturovaného rozhovoru s Ludvíkem Baranem skutečnějším v listopadu 2010. V části, ve které hodnotíme perspektivy výzkumu tradiční dopravy v současnosti čerpáme z literatury, ale také z několikaletých terénních výzkumů, zejména v Krkonoších, na Šumavě a částečně na Slovensku. Jednalo se o průběžné výzkumy uskutečněné od roku 2007 do současnosti, v rámci kterých jsme v Krkonoších a na Šumavě provedli opakované týdenní pobyty a uskutečnili polostrukturované rozhovory s respondenty, především s dřevaři staršího věku a současnými lesními pracovníky.² Zároveň jsme prováděli metodu zúčastněného pozorování. Jednalo se o po-

1 Částečné informace o dopravě lze nalézt v textech zabývajících se agrární tematikou, například ořebním nářadím, zápřahem dobytka apod. Ve studii se ale budeme zabývat etnografickými pracovníky věnující se dopravě.

2 Pro účely této přehledové studie a kapitoly věnující se výzkumu tradiční dopravy po roce 1989 a jeho současné perspektivě se v rámci uvádění příkladů využívání tradičních forem dopravy v současnosti

zorování stahování dřeva koňským potahem v Krkonoších (2012), na Šumavě (2013) a na Slovensku ve skanzenu Čierny Balog (2012). V případě proměny vodního transportu se jednalo o pozorování novodobé ukázky rekonstrukce voru na Šumavě v oblasti Frymburku (2014) a ukázkového volného plavení dřeva na Vchynicko-tetovském kanálu. V rámci slovenského území pojednáváme o perspektivě výzkumu tradiční dopravy na základě účasti na mezinárodní konferenci *Z histórie lesného dopravníctva* konané 24. – 26. října 2012 ve Zvolenu, návštěvy skanzenu v Čiernom Balogu a krátkodobé fotografické dokumentace plavení turistů na pltích v oblasti Oravského Podzámku v létě 2015.

OBDOBÍ PŘED ROKEM 1945 VE ZNAMENÍ POČÁTEČNÍHO ZÁJMU O DOPRAVU

Přestože nelze mluvit o intenzivnějším etnografickém výzkumu transportu a většinu informací lze hledat ve vlastivědné literatuře, první počátky formování etnografického zájmu o oblast tradiční dopravy v rámci českých a slovenských zemích sahají do období již samotné institucionalizace národopisu. Konkrétně se jedná o 90. léta 19. století. Jednotlivým složkám lidové kultury byla na Národopisné výstavě československé (1895) věnovaná hlubší pozornost a pamatovalo se částečně i na dopravu. Konkrétně v rámci obchodního programu byla pozornost věnovaná cestám, mapám, oděvu poslů a také zvykům plavců a formanů. Jako příklad lze uvést krajinské oddělení uherskoslovenské, kde byli návštěvníci výstavy seznámeni s povážským vorem (Kolektiv, 1895: 279). Tradiční dopravou se tak částečně zabývaly i krajinské výstavky, o čemž svědčí i zmínka v hlavním katalogu a průvodci výstavy: *Rázovitým oborem lidového zaměstnání jest stavba a plavba vorů, na výstavě hlavně modely znázorněná* (Kafka, 1895: 163).

Na přípravě Národopisné výstavy československé se podílel Lubor Niederle. V souvislosti s problematikou tradičního transportu se o Luboru Niederlovi nezmiňujeme nahodile. Pro téma dopravy je cenné především jeho impozantní šestisvazkové dílo *Život starých Slovanů*. Jedná se o interdisciplinárně pojatou práci, ve které se Lubor Niederle detailně věnuje Slovanům, zachycuje jejich duchovní a materiální kulturu v nejširších souvislostech. Přitom nevyužívá poznatky pouze z oblasti národopisu. Niederle v rámci materiální kultury neopomíná ani znalosti Slovanů týkající se dopravy. Konkrétně v prvním svazku I. dílu z roku 1911 nalezneme podkapitulu příznačně nazvanou „Dopravní prostředky“. V ní se Niederle zabývá jednotlivými formami dopravy Slovanů. Přestože neopomíná základní etnografický popis jednotlivých transportních zařízení, ve větší míře se zabývá počátky užívání konkrétních prostředků Slovy, a to na základě písemných a archeologických pramenů. Niederle tak využívá ve své badatelské práci znalosti z archeologie a tyto poznatky dokáže spojovat s etnografickými reáliemi. Například si všímá užívání saní v Rusku při pohřebních ceremoniích – konkrétně dopravě nebožtíka, a to i v letním období (Niederle, 1911: 437). Díky hlubším slavistickým znalostem detailně pojednává i o etymologii jednotlivých dopravních prostředků jako jsou saně, lyže, lodě apod. Niederlův text tak není pouhou deskripcí tradiční dopravy.

odkazujeme pouze na vybraný segment informátorů (uvedený v seznamu tištěných, audiovizuálních a ústních pramenů). Větší část rozhovorů byla již využita v rámci jiných autorových publikačních výstupů zaměřených na mapování tradiční dopravy.

V hledáčku zájmu etnografů první poloviny 20. století byl vedle suchozemské dopravy i vodní transport. Jmenovitě se jedná například o Pavla Socháně, který se tomuto tématu věnoval (např. Sochán, 1929).

Většinou počet napsaných statí odráží význam vědce pro přínos k danému oboru. Vždy to ale neplatí. Konkrétně máme na mysli významného etnografa a zakladatele pražské a bratislavské národopisné katedry Karla Chotka. Ten se dopravě věnoval spíše sporadicky, například na stránkách II. řady *Československé vlastivědy*. Ve svazku *Národopis* se v rámci kapitol o zemědělství zmiňuje například o dvoukolovém vozu s pletenou košatinou používaném ve středním Pováží (Chotek, 1936a: 255) nebo o salaši umístěné na saních z oblasti Krasňany u Žiliny (Chotek, 1936b: 159). Ani v *Programu soupisu národopisného* se Chotek explicitně nevyjadřuje o studiu transportu. Nicméně v rámci výzkumu zemědělských prací, záprahu a studia kolářského řemesla tato potřeba nepřímou vyplývá (Chotek, 1914: 12). Chotkův přínos pro studium tradiční dopravy lze hledat tak jinde. Pod jeho vedením se zrodila nová poválečná generace etnografů věnující se také dopravě. Inspirace Karlem Chotkem je zřejmá zejména u Ludvíka Barana, který se stal jeho demonstrátorem, jinými slovy, pomocnou silou. Rozvojem etnografie, ale i prováděním terénních výzkumů s žáky, tak zájem o téma dopravy Karel Chotek de facto nepřímou inicioval.³

VÝZKUM DOPRAVY V LETECH 1945 – 1989

V letech 1945 – 1989 řada etnografů věnuje dopravě ve svých studiích samostatnou pozornost. Důvodů je hned několik. Významný činitel představovaly záchranné etnografické výzkumy v zátopových oblastech vodních děl vedené Josefem Vařekou a Vilémem Pražákem pod záštitou Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (Petráňová, Navrátilová, 2005: 52). V rámci nich se rozvinulo i intenzivní studium voroplavby. Dále působil fakt, že postupně docházelo k zániku nebo značné proměně forem tradiční dopravy například v horských oblastech. Rovněž po II. světové válce došlo k institucionálnímu rozvoji etnografie a folkloristiky. Mnozí badatelé byli nuceni si najít zajímavé téma pro svoji badatelskou práci. Nelze ale podcenit ani to, že řada poválečných etnografů byla ovlivněna svými předchůdci, což lze názorně demonstrovat na Ludvíkovi Baranovi. *Chtěl jsem studovat živou vědu, čímž byla etnografie. Zašel jsem za Chotkem a ukázal mu fotografie, které jsem předkládal později na filmové fakultě, na nichž bylo pálení uhlí a chalupy z Valašska a různé takové studie. No a on říkal, můžete přijít do semináře... Později jsem ho doprovázel při jeho výzkumech, a tak jsem se dostal ke starým formám lidové kultury včetně dopravy...*⁴

Ludvík Baran je autorem mnoha statí zaměřených na tradiční dopravu. Můžeme říci, že právě on stál po roce 1945 na počátku hlubšího studia tradičních dopravních prostředků v českých zemích. Na stránkách *Českého lidu* publikoval už v roce 1947 příspěvek „*Čundrování s dřevem*“ v *Beskydech* (Baran, 1947: 72–75), v padesátých letech mu v tomto periodiku vyšly další čtyři studie: *Krpě – valašské sněžnice* (Baran, 1951: 114–118), *Způsob dopravy při senách na Horehroní* (Baran, 1952: 85–88), *Krkonošské „krůsně“* (Baran, 1954: 84–87) a *Jihočeská nůše* (Baran, 1959: 120–124). Roku 1970 pak v *Českém lidu* publikoval stať *Sněžnice na bahna – šumavské bahnice* (Baran, 1970:

3 Baran Ludvík (1920), etnograf, zápis dne 5. 11. 2010, Praha.

4 Baran Ludvík (1920), etnograf, zápis dne 5. 11. 2010, Praha.

58–59). Publikační základnou k tématu dopravy se mu stala i *Československá etnografie*, kde otisknul komparativní studii *Smyky a saně v zemích českých a na Slovensku* (Baran, 1957: 333–347). Dopravě se ale Baran nevěnoval pouze na stránkách časopisů. Je také autorem rozsáhlého příspěvku věnujícímu se dopravě, který vyšel v roce 1973 v kolektivní monografii *Land Transport in Europe* (Baran, 1973: 57–89). V posledních letech své profesní kariéry vydal ještě poutavou popularizační publikaci doprovázenou kresbami *Neviditelné chodníčky* (Baran, 2002). Přínos Ludvíka Barana pro odvětví dopravy lze najít v mnoha ohledech, ať máme na mysli množství publikací, intenzitu výzkumů a také metodologii. Baran díky studiu národopisu a antropologie v letech 1945 – 1949 na filozofické fakultě UK a oboru kamera na filmové fakultě AMU (Jeřábek, 2007: 19) totiž dokázal vhodně skloubit umění filmu a fotografie s etnografickými výzkumy. Nejenže ve svých textech detailně popisuje konkrétní dopravní prostředky, ale rovněž jednotlivé formy dopravy dokumentuje svými fotografiemi i vlastnoručními kresbami (např. Baran, 1954: 84–87).

Ludvík Baran nezůstal ale osamocen. Po roce 1945 se tradiční dopravě věnoval také etnosociolog Josef Voráček. Vystudoval romanistiku a germanistiku na filozofické fakultě UK, později také sociologii v Mnichově. Svě znalosti v letech 1933 – 1936 rozšířil o studium etnografie ve Francii. Přestože Josefa Voráčka lze považovat za odborníka zaměřeného na teorii kulturní a sociální antropologie, věnoval se nejrůznějším jevům i materiální kultury (Kandert, 2007: 252). Spolu s Ludvíkem Baranem v roce 1948 publikoval stať v *Českém lidu* „Doprava na smycích u nás i poznámky k její kulturní historii“ (Baran, Voráček, 1948: 71–73) a na stránkách *Národopisného věstníku československého* otisknul článek věnovaný studiu vláčů a evropského vozu (Voráček, 1949–1950: 239–248). Obě studie nepostrádají potřebnou deskripci sledovaných dopravních zařízení. Značnou pozornost ale autor také věnoval širším historickým souvislostem užívání jednotlivých forem dopravy v evropském i světovém kontextu. Voráček ve studii opublikované v *Národopisném věstníku československém* například zachycuje rozdílnou podobu a účel užívání dopravního zařízení v češtině zvané jako vláče a porovnává ho s károu. Dále v textu teoreticky rozebírá jednotlivé názorové přístupy na podobu a rozšíření káry, čtyřkolového vozu a kola v jednotlivých regionech. Názory konfrontuje s historickými a archeologickými nálezy.

Přínosnou studií přispěl na téma tradiční dopravy také Jaroslav Kramařík. Věnoval se vedle dějin oboru, lidové architektury především problematice agrární etnografie. Jeho stať z roku 1960 *Zápřah skotu v Pošumaví* byla opublikovaná na stránkách *Československé etnografie* (Kramařík, 1960: 253–272) a patří ke klasickým pracem z oboru agrární etnografie, která zároveň výrazně obohatila znalosti tradičního transportu. Kramařík je také autorem malého dotazníku *O starých formách zemědělství* z roku 1967 zaměřeného na kolové dopravní prostředky a saně (Drápala, 2014: 45).

Nejen kolové prostředky, ale i vodní transport se dostal do hlubšího zájmu poválečné generace československých etnografů. (Obr. č. 2) V poválečné době, kdy se na území Československa stavěly rozsáhlé vodní nádrže, bylo zřejmé, že je jen otázkou času, kdy na řekách zanikne plavení dřeva ve volném stavu a tradiční voroplavba. Konkrétně 12. září 1960 se na Vltavě uskutečnila poslední regulérní voroplavba k Orlické přehradě (Slaba, 2012: 172). Tento kulturní fenomén tak nemohl zůstat etnografům bez povšimnutí, o čemž vypovídají mimo jiné již zmiňované záchranné výzkumy tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (Petráňová, Navrátilová, 2005: 52). Do dějin výzkumu tradičního vodního transportu v Čechách se zapsali Vladimír Scheufler a Václav Šolc především rozsáhlou a velice podrobnou studií *Voroplavba na jihočeských tocích*

Obr. č. 1 : Mapové podklady s vyznačenými významnými místy pro plavce (obce, hospody...). Vladimír Scheufler. EU AV ČR SVI, archiv, OF Scheufler, sign. III. A. 6 -b.

Obr. č. 2: Vypínání vejpony sýkorou, VA8 - př. č. 360014 (54), EU AV ČR, SVI, archiv.

(Scheufler, Šolc, 1970). Později se k tématu vrátili populárněji zaměřenou knižní publikací *Já jsem plavec od vody* (Scheufler, Šolc, 1986). Plavení dříví se tito autoři věnovali i v časopiseckých studiích (např. Scheufler, Šolc, 1957: 113–118). Tématu měla být věnována pozornost i v zamýšleném národopisném atlasu ČSSR, k tomu ale nedošlo. Scheuflerovu vědeckou práci v oblasti dopravy lze hodnotit jako velmi důslednou a do detailu propracovanou. To lze vyvodit nejen z jeho publikačních výstupů, ale i z dochovaných archivních materiálů. V rámci příprav národopisného atlasu ČSSR si Vladimír Scheufler do zeměpisných map poznamenával na základě studia literatury a pramenů plavecké osady, hospody, vaziště pramenů. V mapách zaznamenával vznik a rozšíření voroplavby na jednotlivých tocích.⁵ Jeho pečlivosti si všimnul i Richard Jeřábek, se kterým Vladimír Scheufler téma dopravy konzultoval za účelem zamýšleného národopisného atlasu.⁶ (Obr. č. 1)

Podobně jako pro Scheuflera a Šolce i pro Richarda Jeřábka plavení dříví představovalo významné badatelské téma. Richard Jeřábek se narodil roku 1931 v Rožnově pod Radhoštěm (Válka, 2007a: 97–98). Valašsko a celkově Karpaty pro něj představovaly důležitý badatelský terén i v oblasti dopravy, což dokládá jeho publikace *Karpatské vorařství v 19. století*. V ní se zabývá plavením dříví v horských oblastech Karpat, konkrétně v povodí Moravy, Váhu, Visly, Dněstru a Prutu (Jeřábek, 1961). Díky brzkým terénním výzkumům na jeho rodném Valašsku v letech 1952/1953 se mu podařilo uskutečnit rozhovory s několika posledními žijícími plřaři, jak sám Jeřábek píše v předmluvě knihy (Jeřábek, 1961: 5). V ní autor popisuje metodologické problémy, s nimiž se při studiu tématu potýkal, jako byl nedostatek pramenů a literatury. V publikaci se Jeřábek zabývá historií karpatského vorařství na jednotlivých tocích, technologií a ergologií plavení dřeva, konstrukcí plří, ale i každodenností spojenou s profesí plřníka nebo plřaře a zvykoslovím spjatým s fenoménem plavení dřeva. Tím se hlouběji zabýval už v diplomové práci *Život a práce lidu při vodách Moravského Valašska* (Jeřábek, 1959).

Práce zaměřená na podobné téma jako Jeřábkova publikace *Karpatské vorařství v 19. století* vyšla roku 1972 z pera slovenského etnografa Miroslava Antona Husky. Jedná se o publikaci *Slovenskí plřníci* (Huska, 1972). Kniha vyčerpávajícím způsobem zaznamenává každodenní život, práci slovenských plřníků. Téma zasazuje do širších kulturně-historických souvislostí jednotlivých slovenských regionů. Naskýtá se možnost komparace Jeřábkovy práce o karpatském vorařství s dílem Miroslava A. Husky. Rozdíl je patrný například v členění textu. Richard Jeřábek rozdělil kapitoly podle jednotlivých povodí, Huska přizpůsobil kapitoly věnované slovenskému plřnictví jednotlivým tematickým okruhům, jako je život, práce, kultura plřníků, ale i historické podmínky vzniku plřnictví a historický vývoj osídlení v regionech, kde se plřnictví formovalo. Huska se ve větší míře na rozdíl od Jeřábka zabývá historickým pozadím obchodu se dřevem i jiného zboží, které se na plřích dováželo, dále také osídlením a historickým, přírodním a kulturním pozadím slovenských regionů, kde se dřevo plavilo. Jeřábkova publikace naopak představuje zásadní komparaci plavení dřeva na Slovensku s vodní dopravou této suroviny také na české straně Karpat. Obě publikace tak vyčerpávajícím způsobem mapují plavení dřeva v Karpatech, jsou výsledkem důkladných etnografických výzkumů a vzájemně se doplňují.

Jedním z dalších slovenských etnografů, který se po roce 1945 začal zabývat tradiční dopravou je Rudolf Bednárik. Ve své výzkumné práci se věnoval tradičnímu zaměstnání,

5 EU AV ČR SVI, archiv, OF Scheufler, sign. III. A. 6.

6 EU AV ČR SVI, archiv, OF Scheufler, sign. II. A. 3.

stavitelství, umění a zvykosloví. Pozornost ale věnoval rovněž tradiční dopravě (např.: Bednárik, 1950: 4–16).

V oblasti výzkumu tradiční dopravy v českých a slovenských zemích se dostal do povědomí i maďarský etnograf Béla Gunda. Během studijní cesty v Československu pod vedením Jána Mjartana prováděl v roce 1953 výzkum v Žakarovciach, na základě něhož vznikla studie představující cenný materiálový i teoretický příspěvek. V textu se Gunda věnuje charakteristice způsobů transportu v Žakarovciach, ale zamýšlí se i nad konkrétním užitím forem transportu na evropském kontinentu ovlivněným genderem, sociokulturními, ekonomickými podmínkami a zaměstnáním (Gunda, 1955: 150–212). Většina etnografů neopomíjela ve svém výzkumu dopravy ani profese úzce vázané na přemísťování osob a nákladu. Sám Béla Gunda se zabýval fenoménem olejkářů (Gunda, 1949: 147–170). Vznikaly ale i studie věnující se čistě profesním skupinám, které se věnovaly výrobě dopravních prostředků a transportního náčiní. V padesátých letech minulého století se například Ján Koma zabýval košíkáři v oblasti Bardejova na Slovensku (Koma, 1954: 348–385), z českého prostředí jmenujme například Josefa Fojtů a jeho stať *Miškáři z Pulčína* (Fojtů, 1956: 106–109).

Tématu tradiční dopravy se věnoval i významný představitel slovenské (nejen agrární) etnografie Ján Podolák, který se již od svých gymnaziálních let zajímal o tradiční lidovou kulturu.⁷ Ponecháme-li stranou jeho velké množství publikací věnovaných v širším kontextu hospodářství, se kterým téma dopravy úzce souvisí a není Podolákem opomíjeno, je třeba připomenout studii *Zimná doprava sena z horských lúk na západnej strane Veľkej Fatry*. Studie byla otištěna v roce 1962 ve *Slovenském národopise* (Podolák, 1962: 565–574). Představuje cennou, do detailu propracovanou deskripci, která podrobně zachycuje způsob dopravy sena na saních v oblasti západního výběžku Veľkej Fatry. Studie přináší řadu údajů o množství přepravovaného nákladu, neopomíjí ani takové skutečnosti, jako je způsob uskladnění sena, včetně podrobné dokumentace kapacity oborohu. Ján Podolák se stal také autorem kapitoly o tradiční dopravě na stránkách *Československé vlastivědy* z roku 1968 (Podolák, 1968: 536–538). Syntetické dílo českých a slovenských etnografů *Československá vlastivěda, díl Lidová kultura*, završilo poválečný odborný zájem o nově se formujícího odvětví studia tradiční dopravy.

Vydání *Československé vlastivědy* ale nevedlo k rozvoji výzkumů tradičního transportu. Po vydání tohoto stěžejního díla poválečné generace etnografů došlo k určitému útlumu. Zájem o výzkum tohoto odvětví lidové kultury pokračoval sice i v dalších letech, ale na české straně s menší intenzitou, až se časem téměř vytratil. Od výzkumu tradičního transportu se například odklonil Ludvík Baran, který s jeho soustavným výzkumem v české etnografii začal. Nově se věnoval filmařské, fotografické a pedagogické práci na FAMU. Jestliže zůstával na půdě etnografie, tak se zaměřoval na studium lidového umění. K tématu tradiční dopravy se vrátil téměř po třiceti letech až v roce 2002, kdy mu vyšla drobná publikace o dopravě s názvem *Neviditelné chodníčky* (Baran, 2002).

Příznivější situace byla na Slovensku. V roce 1971 na stránkách *Slovenského národopisu* seznamují s tématem tradičního transportu Karol Andel a Michal Markuš. Ve studii se zevrubně zabývají formami transportu a dopravními prostředky v oblasti středního Zemplína včetně komunikací. Autoři se zabývají genderovou preferencí jednotlivých forem transportu a zamýšlejí se nad původem některých dopravních pro-

7 Beňušková, Z., Nádaská, K., Ratica, D.: Osobnosti slovenskej etnológie 10 – Ján Podolák (audiovizuální záznam). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=9xtxxb51u9A>>, (Přistoupeno 23. 3. 2016).

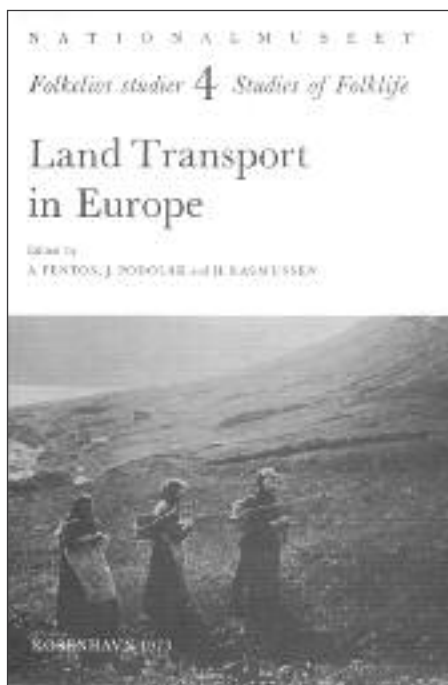
středků. V rámci metodologie výzkumu tématu dopravy stojí za zmínku autory pečlivě typologické členění forem transportu lidskou silou na základě částí lidského těla – nošení břemen v rukou, na krku [...] (Andel, Markuš, 1971: 377–412). Tradiční transport se dostal do hledáčku odborného zájmu také etnografky Magdalény Paríkové. Tomuto tématu se začala samostatně věnovat již v době studentských let ve své diplomové práci zaměřené na tradiční transport v oblasti Oravy.⁸ Je autorkou mnoha statí samostatně věnovaných dopravě na Slovensku. Konkrétně můžeme uvést stať opublikovanou v *Slovenském národopisu*, která se věnuje nošení břemen pomocí plachty, traků a nej-různějších košů. V příspěvku nalezneme etnografický popis konkrétních forem tradiční dopravy, např. rozdíl mezi koncovou plachtou a plachtou bez konců, i jejich funkci, vývoj a výskyt (Paríková, 1979b: 449–473). Její znalosti dopravy obohatily *Etnografický atlas Slovenska* (Paríková, 1990: 34–36). Magdalénu Paríkovou je nutné zmínit i z hlediska jejího přínosu v oblasti metodologie výzkumu dopravy. Jako jediná totiž zpracovávala příručku pro badatele, která obsahuje konkrétní výzkumné otázky k jednotlivým formám přemísťování osob a nákladu. Důležitý je také její vklad pro teorii a metodologii výzkumu tohoto tématu, například etnology odlišné chápání dvou zásadních pojmů – „transport“ a „doprava“. Zatímco Magdaléna Paríková charakterizuje „transport“ jako způsob přemístění nákladu výlučně vlastní silou a termínem „doprava“ označuje přemístění osob a materiálu pomocí mechanismů (saně, smyky, kolové prostředky) (Paríková, 1979a: 5–7), Karol Andel a Michal Markuš termínem transport nazývají i přemístění nákladu klouzavými, kolovými a vodními dopravními prostředky (Andel, Markuš, 1971: 392). Naopak Béla Gunda v článku *Ludový transport v Žakarovciach* otištěném v polovině padesátých let se věnoval jen přemístění zboží vlastní silou (Gunda, 1955: 150–212).⁹

Neopomeňme ani jiné slovenské etnografy zabývající se v sedmdesátých letech minulého století dopravou. V roce 1970 publikovala na stránkách *Slovenského národopisu* Tatiana Uhríková článek *Tradičné spôsoby dopravy dreva na dolnej Orave*. Text však nepředstavuje pouhou deskripci jednotlivých forem přibližování dřeva v regionu Oravy. Tatiana Uhríková téma dřevařství a dopravy dřeva zasazuje do širších historických souvislostí. Upozorňuje například, že užívání smyku na Oravě ke spouštění klád zavedli němečtí odborníci po vzoru alpských dřevařů (Uhlíková, 1970: 628).

O čtyři roky později vyšla na stránkách *Slovenského národopisu* studie Jána Mjartana *Dvojkolesové vozidlo v ľudovom transporte na Slovensku*. Podobně jako Josef Voráček i Ján Mjartan v teoretické rovině zkoumá vznik dvojkolové káry a vozu. Zabývá se jednotlivými variantami dvojkolového vozidla. Informace čerpá nejen z archeologických dat, ale na rozdíl od Voráčka i z atlasových výzkumů. Díky nim se Ján Mjartan věnuje výskytu dvoukolového vozidla i rozdílnému terminologickému pojmenování tohoto dopravního prostředku ve vybraných slovenských obcích (Mjartan, 1974: 409–425). V sedmdesátých letech minulého století se pak tématu dopravy věnovali okrajově i další badatelé. Konkrétně jmenujme třeba Jána Olejníka, který se v rámci studia lidové kultury obyvatel podtatranského kraje částečně zabýval i tradiční dopravou (např. Olej-

8 <<http://www.ketnoffukf.sk/magdaleacutena-pariacutekovaacute.html>>, (Přistoupeno: 19. 3. 2016).

9 Ludvík Baran běžně užívá pojem „doprava“ i ve smyslu transportu jídla v plachtě (Baran, 1952: 86). V současnosti jsou oba pojmy chápány odbornou veřejností různě. Například Peter Slavkovský upozorňuje na odlišný význam obou pojmů (Slavkovský, 2014: 10 – 11). Zde bych mohl připomenout určitou proměnu chápání tohoto termínu. V současnosti totiž subjekty podnikající v dopravě osob a nákladu běžně používají termín transport ve smyslu dopravy. Tuto skutečnost tak reflektují i v tomto textu a pod slovem doprava chápou rovněž transport lidskou silou a naopak.

Obr. č. 3: Obálka publikace *Transport in Czechoslovakia as an Ethnographical and Social Phenomenon*. In: *Land Transport in Europe*, København: Nationalmuseet 1973.

gicko – lingvistickém průzkumu, zúčastněném pozorování nebo vyhledávání archivních a historických dokumentů. O publikaci se zmiňujeme nejen proto, že v oblasti dopravy se jedná o důležitou monografii mezinárodního charakteru vytvořenou autorským kolektivem odborníků na tradiční dopravu z různých koutů Evropy. Připomínáme ji i proto, že na jejích stránkách mimo jiné publikovali dva čeští etnografové – Ludvík Baran i Karel Fojtík a jedním z editorů publikace se stal Ján Podolák. Rozsáhlá Baranova studie *Transport in Czechoslovakia as an Ethnographical and Social Phenomenon* se věnuje dopravě na území tehdejšího Československa. Zabývá se jednotlivými formami lidového transportu z hlediska kulturně-historické perspektivy, přitom ale neopomíjí deskriptci včetně rozměrů jednotlivých dopravních zařízení, což je pro Barana typické (Baran, 1973: 57 – 89), Fojtíkova stať *Die Bedeutung des Transport- und Verkehrswesen in Böhmen und Mähren im 16. und 17. Jahrhundert für die Gestaltung der Volksüberlieferung* je výrazně zaměřena na jiné téma. Problematikou dopravy se zabývá pohledem folkloristiky. (Fojtík, 1973: 172 – 180) (Obr. č. 3)

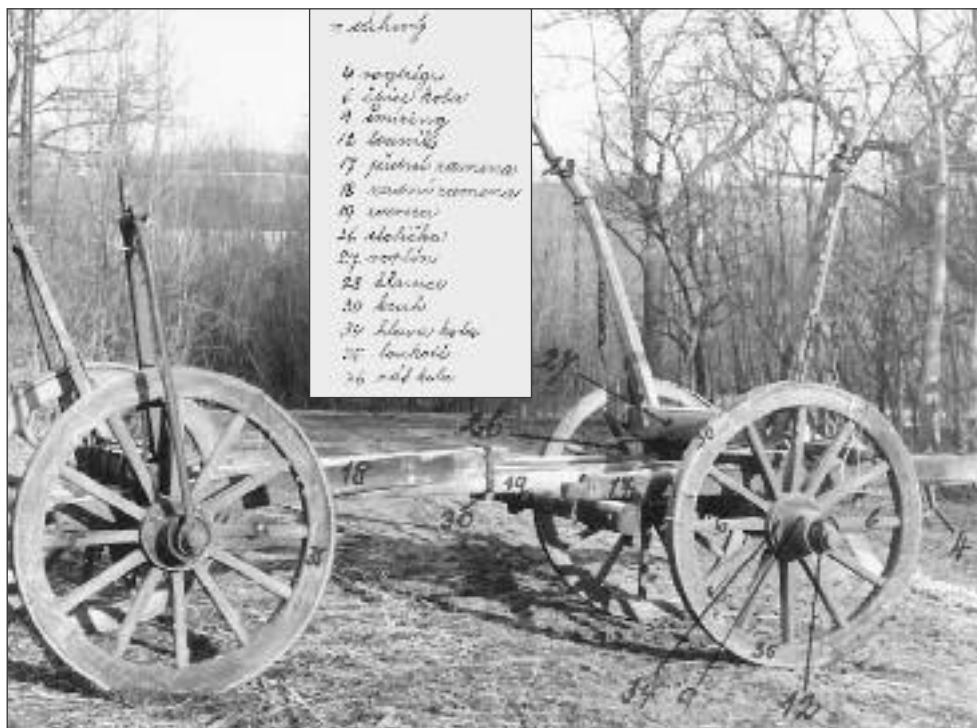
Výzkumu tradiční dopravy v českých a slovenských zemích se v sedmdesátých letech 20. století věnovali i polští etnografové. Ve zmiňovaném sborníku *Land Transport in Europe* vznikla stať Bronisławy Kopczyńské-Jaworské zaměřená na formy transportu

ník, 1978: 30–31). Jeho práce se vyznačovala pečlivostí a především nepřeborným množstvím materiálu a poznámek, které si vedl.¹⁰

Přínosnou studií z počátku sedmdesátých let minulého století představuje *Einige Bemerkungen über die Traggeräte der ungarischen Bauernschaft* věnované především geografickému rozšíření nosičských dopravních prostředků na území Maďarska. Autor Attila Paládi-Kovács se v ní věnoval i dějinám výzkumu transportu lidskou silou. Konkrétně přináší stručný přehled etnografů zajímajících se o téma nošení nákladu především v Maďarsku, ale i na německém, francouzském a také slovenském území (Paládi-Kovács, 1971: 409–426).

Tradičnímu transportu nebyla věnována pouze solitérní pozornost jednotlivých etnografů. V roce 1973 vyšla pod vedením Alexandra Fentona, Jána Podoláka a Holgera Rasmussena publikace *Land Transport in Europe*, která představuje syntézu prací věnovaných fenoménu tradiční dopravy na evropském, ale i asijském kontinentě. Kniha je zajímavá nejen svým geografickým záběrem, ale i rozdílnými metodologickými přístupy jednotlivých autorů, spočívající v terminologicko – lingvistickém průzkumu, zúčastněném pozorování nebo vyhledávání archivních a historických dokumentů.

¹⁰ Mezinárodní konference *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: Etnologie ve střední Evropě v letech 1945–1989*, přednáška na téma: Etnológia na periférii – Ján Olejník, referující Margita Jágerová, dne 18. 3. 2016, Praha.

Obr. č. 4 – 5: Fotografie vesnických povozů s dopsanými názvy součástí z roku 1968 zaslaného dopisovatelem Janem Příbylem ze Žerůtek. Archiv ČNS, Fotografie vesnických povozů s dopsanými názvy součástí, signatura P 87.

v karpatském pastevectví. Autorka v textu pojednává především o přenosných textiliích a uvádí jejich názvy v různých jazycích užívaných v oblasti Karpat. Studii lze tak chápat do značné míry i jako komparativně terminologický příspěvek (Kopczyńska-Jaworska, 1973: 325–346). Tématu tradiční dopravy v Západních Karpatech, konkrétně v oblasti Těšínska, se zase věnovala polská etnografka Wanda Szymik v kapitole *Tradycyjny transport i komunikacja lądowa* v publikaci *Płyniesz Olzo...* z roku 1972. Jedná se o přehledový text komplexně seznamující s veškerými formami tradiční dopravy v oblasti Těšínska. Zvláštní pozornost pak Szymik věnovala kolové dopravě. Vedle textu přikládá i po etnografické stránce do detailu propracované nákresy kola a části vozů s popisem jednotlivých součástí (Szymik, 1972: 125–150).

Rovněž v 80. letech 20. stol. pokračoval trend, kdy se etnografové věnovali tradičnímu transportu zpravidla jen okrajově v rámci studia agrární problematiky. Platí to i pro práci Vlastimila Vondrušky *Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů* z roku 1989. Nalezneme zde detailní popis dopravních prostředků užívaných v hospodářství. Ocenitelný je způsob, jakým se Vondruška tématu dopravy věnuje. Na stránkách publikace je uváděn nákres transportních prostředků s detailním popisem jednotlivých částí. Navíc Vondruška nezapomíná ani na lingvistický problém a v publikaci uvádí i rozdílné názvy konkrétních předmětů užívaných v rámci jednotlivých regionálních nářečí. Tak například u loktuše se dovíme, že se této textilii říkalo také trávnice, drchta, měchna atd. (Vondruška, 1989: 407). Vlastimil Vondruška přitom vycházel z dotazníkových výzkumů tehdejší Československé národopisné společnosti. V případě dopravy

Obr. č. 6: Stahování dříví koňským potahem na Šumavě. Hartmanice (Šumava) 2013, Foto: Aleš Smrčka.

konkrétně z velkého dotazníku zaměřeného na tradiční zemědělské nářadí, který je ale v archivu České národopisné společnosti nyní veden jako ztracený.¹¹ Značný potenciál v oblasti výzkumu stále představují právě dotazníky tehdejší Československé národopisné společnosti. Nalezneme v nich cenné, v případě velkého dotazníku věnovaného každodennímu životu rolnického obyvatelstva v období před socialistickou kolonizací, dosud nezpracované informace i k tématu tradiční dopravy.¹² Přitom nelze opominout ani význam tištěných a obrazových materiálů zaslaných dopisovateli.¹³ (Obr. č. 4 – 5) Dopravě je věnovaná pozornost rovněž v *Etnografickém atlasu Slovenska* (Paríková, 1990: 34–36). V rámci středoevropského prostředí se tématu tradiční dopravy věnoval rovněž *Maďarský etnografický atlas* (Paládi-Kovács, 1987: 191–205) a na začátku sedmdesátých let minulého století *Polský etnografický atlas*, konkrétně např. Zygmunt Kłodnicki (1974).¹⁴

VÝZKUM TRADIČNÍ DOPRAVY PO ROCE 1989 A JEHO SOUČASNÁ PERSPEKTIVA

Studiu tradičního transportu se v současnosti nemusíme věnovat pouze z pohledu historie nebo historické etnologie. Nejedná se totiž o zcela zaniklé a pro budoucí etnolo-

11 Archiv ČNS, Velký dotazník *Tradiční zemědělské nářadí*, signatura VD 17. (ztraceno).

12 Archiv ČNS, Velký dotazník *Tradiční řád každodenního života obyvatel rolnického dvora a vesnice (městečka) v období před socialistickou kolektivizací zemědělství*, signatura VD 21.

13 Archiv ČNS, Fotografie vesnických povelů s dopsanými názvy součástí, signatura P 87.

14 Tématu tradiční dopravy se na stránkách *Polského etnografického atlasu* věnuje více polských etnografů, viz článek Anny Drożdż (2012) otištěný v *Národopisném věstníku*.

Obr. č. 7: Turisté na plti. Oravský Podzámok 2015, Foto: Aleš Smrčka.

gický výzkum archaické kulturní jevy. Tradiční doprava nabízí široké badatelské možnosti i v 21. století, kdy se můžeme zaměřit na současnou podobu problematiky. Dodnes lze například zkoumat využití koňského potahu v horském terénu českých a slovenských hor, kde má klíčovou roli při stahování klád z míst, kam není možné se dostat s těžkou technikou.¹⁵ (Obr. č. 6) I dnes se ve Vysokých Tatrách a na některých místech v Nízkých Tatrách a Velké Fatře na Slovensku k nošení nákladu běžně užívají krosny (Nováková, 2015: 42). Jiné formy tradiční dopravy doznaly podoby folklorismu. Například se jedná o každoroční ukázkové plavení dřeva na Vchynicko-tetovském a Schwarzenberském kanálu, rekonstrukce stavby vorových tabulí a následná plavba pramenů na Vltavě. Na Slovensku to je například ukázkové spouštění klád pomocí smyku ve skanzenu v Čiernom Balogu nebo ve vodním žlabu Rakytovo při Dolnom Harmanci (Apfel, 2012: 12–23). Rovněž hospodářské saně v 21. století našly využití v podobě mezinárodních soutěžních závodů konaných v Krkonoších apod. (Smrčka, 2011: 206–207). Jiné podoby tradiční dopravy získaly čistě komerční ráz. Příkladem je plavení turistů na pltích na Oravě, Váhu nebo Dunajci. Účelem ale není plavení dřeva využívaného k hospodářským účelům, ale vození turistů za úplatu. Nazval bych to „druhým životem tradičního transportu“. (Obr. č. 7) Objevují se tak nové badatelské možnosti a tradiční dopravě se lze věnovat z mnoha úhlů, ať už z hlediska historie, etnologie, sociální a kulturní antropologie, tak i pohledem ekonomie nebo lesnického oboru. S tímto interdisciplinárním přístupem bylo možné se setkat například na mezinárodní konferenci uskutečněné na téma *Z histórie lesného dopravníctva* konané 24. – 26. října 2012 ve Zvolenu, které se účastnili odborníci z oblasti zemědělství, lesního inženýrství i národopisní pracovníci (Steinová /Ed./, 2012: 3). Ukázalo se, že téma je stále aktuální.

¹⁵ Kolářová Pavla (1975), interní auditor NP Šumava, zápis dne 7. 8. 2015, Kašperské Hory.

Informace k tématu tradiční dopravy lze i v současnosti hledat především u etnografů věnujících se problematice agrární etnografie, kdy doprava s tímto tématem úzce souvisí (Woitsch, 2014: 98–100). O tom svědčí například kolektivní monografie *Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu*, kde je zpracován i transport materiálu na českém a slovenském území. Konkrétně Miroslav Válka se v této publikaci věnuje výzkumu lidového transportu a zápřahu dobytka (Válka, 2012: 7–52). Peter Slavkovský se zde zaměřil na chov a zápřah dobytka na Slovensku (Slavkovský, 2012: 113–144). Studium dopravy je po roce 1989 také v zorném poli zemědělských historiků (např. Novák, 2007: 64–69).

Tradiční dopravě v publikacích vydaných po roce 1989 byla českými a slovenskými etnografy věnovaná i samostatná pozornost. První skupinu představují kolektivní encyklopedické příručky a ucelené monografie mapující materiální kulturu nebo zabývající se širěji celou lidovou kulturu. V roce 1995 vyšla *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, jež obsahuje i hesla k tématu tradiční dopravy a završila tak dosavadní poznatky z tohoto odvětví lidové kultury (Botík, Slavkovský /Eds./, 1995). Příkladem je také dvousvazková publikace *Dějiny hmotné kultury*. Konkrétně ve druhém dílu knihy *Dějiny hmotné kultury* se Josef Petráň a Lýdia Petráňová věnují pohledem historie rozvoji dopravní komunikační sítě včetně výměny informací (Petráň, Petráňová, 1997: 909–951). Větší pozornost tradičnímu transportu je věnována i v národopisné encyklopedii *Lidová kultura Čech, Moravy a Slezska* z roku 2007. Nalezneme zde hesla k jednotlivým formám tradiční dopravy, jako je transport na saních, vozu a jiných dopravních zařízeních (Brouček, S., Jeřábek, R. /Eds./, 2007). Obecnému heslu „doprava“ se zde věnuje Daniel Drápala (Drápala, 2007: 147–149), konkrétním pak například Ludvík Baran (Baran, 2007: 882–883), Vladimír Scheufler (Scheufler, 2007: 1151) a Miloslav Válka (Válka, 2007b: 1158–1159). Pozornost tématu dopravy věnuje v jedné kapitole i František Bahenský v monografii „Lidová kultura“, která vyšla jako díl syntézy *Velké dějiny Země Koruny České* (Bahenský, 2014: 165–173).

Druhou skupinu představují monografie a časopisecké studie jednotlivých autorů. V roce 2002 vydal Ludvík Baran již zmiňovanou publikaci *Neviditelné chodníčky* doplněnou malovanými kresbami (Baran, 2002). Historii a zároveň současně podobě tradiční dopravy užívané v horském hospodářství se věnuje Katarína Slobodová Nováková v knížce *Tatranské nosiči*, kde seznamuje čtenáře s historií a současnou podobou nosičské profese v slovenských Tatrách (Nováková, 2015). Tato etnoložka se věnovala i dopravě dětí (Nováková, 2011: 55–64). Dopravou dřeva (Smrčka, 2011: 199–207) sena a budnímu hospodářství se v horském prostředí Krkonoš zabýval Aleš Smrčka (Smrčka, 2014: 77–105). Na Slovensku vyšla i kompletní přehledová publikace na téma tradiční dopravy od Petera Slavkovského *S nošou za industrializáciou krajiny* (Slavkovský, 2014).

Pozornost tradiční dopravě je věnována i na stránkách sborníku *Archiwum Etnograficzne* č. 49 z roku 2009, který je věnován srovnávacím polsko-slovenským studiím. Jedním z editorů publikace je Zygmunt Kłodnicki, který zde publikoval stať *Transport i komunikacja w Karpatach Północnych* (Kłodnicki, 2009: 117–134). Ze slovenských etnologů věnujících se tradiční dopravě zde Katarína Nováková napsala studii *Formy vysokohorského transportu v slovenských a poľských Tatrách* (Nováková, 2009: 135–156).

Současní badatelé mají možnost navázat na poznatky předešlé generace vědců, kterým se podařilo v době postupného zániku některých způsobů dopravy zachytit a popsat jednotlivé tradiční formy transportu a jevů s nimi spojených. Přitom sehrála vý-

znamnou úlohu etnografie, která byla před rokem 1989 v českém i slovenském prostředí chápána jako samostatná vědní disciplína, dnes se jí většinou rozumí soubor výzkumných metod (Uherek, 2014: 5). Přínos etnografie spočívá především v terénním výzkumu založeném na podrobném popisu a dokumentaci sledovaných jevů. Tehdejšími etnografům se díky této metodě podařilo na základě pobytů v terénu deskriptivně zaznamenat jednotlivé dopravní prostředky, názvy jejich částí i samotnou podobu práce dopravce a hospodáře včetně číselných údajů, vyjadřující například množství přenášeného nákladu či kapacitu seníku. Zaznamenaly se tak informace dnes již těžko dostupné, nicméně podstatné pro pochopení případné proměny dopravy a zachycení současného stavu sledované problematiky. Dodnes v nejnovějších publikacích soudobých etnologů tyto informace včetně fotografií najdeme (např. Slavkovský, 2014; Nováková, 2015). Etnografii jako metodu lze aplikovat při výzkumu tématu dopravy i v současnosti. Například u dřevařů, kteří v lesním hospodářství využívají ke stahování klád koňský potah, můžeme etnograficky zaznamenávat jejich každodenní život, ale i rozdílnou podobu organizace práce, například doprava koněm vlečným vozem na místo určení¹⁶, proměnu komunikace díky mobilnímu telefonu atd.¹⁷ Následně tato etnografická data můžeme komparovat s poznatky předešlých badatelů a začlenit je do širších kulturních souvislostí. Etnografická metoda má i nyní tak své zastoupení a je užívaná mnohými současnými badateli věnující se tématu dopravy, kteří neopomínají deskriptivní popis.

Přesto však došlo k proměně způsobu výzkumu tohoto tématu a využívání samotné etnografické metody. Podobně jako Ludvík Baran ve svých studiích věnovaných například dopravě na saních nebo krosnách i současní badatelé neopomínají deskriptivní popis. U Petera Slavkovského najdeme dokumentaci kolových prostředků (Slavkovský, 2014: 39–52). Katarína Nováková se zase v publikaci věnuje typologii a konstrukci krosen užívaných v Tatrách (Nováková, 2015: 35). Vedle deskripce se věnuje i samotnému životu nosičů a výzkum doplňuje jejich životními příběhy spojené s profesí. Přes využívání etnografie v současném výzkumu tradiční dopravy tak většina badatelů své poznatky neopírá pouze o deskriptivní popisy, ale téma zahrnuje do širšího kulturně-sociálního kontextu.

ZÁVĚR

V předložené přehledové studii jsme se snažili nastínit v základních rysech vývoj etnografického výzkumu tradiční dopravy na českém a slovenském území, a to od počátku institucionalizace oboru (etnologie), čímž máme na mysli 90. léta 19. století, do současnosti. Odborníků z řad etnologů, ale i lesníků a zemědělských pracovníků, kteří se věnovali či se stále zabývají tímto tématem je samozřejmě více, než se v textu uvádí. S ohledem na rozsah studie se ale zmiňujeme pouze o etnologích, kteří tématu tradiční dopravy věnovali samostatnou studii, případně knižní monografii.

Zjistili jsme, že rozvoj studia odvětví tradičního transportu na českém a slovenském území nastal především po II. světové válce. Přispěly k tomu záchranné výzkumy zaměřené na mapování zanikajících forem dopravy, institucionální rozvoj oboru, ale i dokumentace v rámci příprav etnografických atlasů.

V textu jsme se snažili poukázat, že většina forem tradiční dopravy sice zanikla, ale

16 Janáš, Lubomír (1959), dřevař, zápis dne 22. 7. 2012, Horní Maršov - Temný Důl.

17 Bubala, Jan (1948), dřevař, zápis dne 23. 8. 2013, Dlouhá Ves.

i v současnosti si můžeme všimnout využívání některých podob dopravy v nezměněné podobě (např. koňského potahu v horském hospodářství) nebo v podobě folklorismu (např. závody na saních). Téma tradiční dopravy je tak stále aktuální. Nabízí badatelské možnosti i v současnosti, kdy informace o tradičních podobách transportu publikovaných etnografy před rokem 1989 můžeme komparovat se současným stavem.

Tématu tradiční dopravy jako důležitému odvětví materiální kultury se přitom nelze věnovat hlouběji bez využití starších etnografických dat. Po roce 1989 však můžeme zaznamenat u současných výzkumníků určitý metodologický posun. Etnografická data, získaná z velké části od předešlé generaci badatelů, jsou ve větší míře zahrnuta do širších historických a sociokulturních souvislostí. Můžeme tak zaznamenávat například v rámci metody oral history životní příběhy posledních žijících pamětníků, ale i život současných dřevařů, horských nosičů, případně osob spjatých s folklorismem vybraných forem tradiční dopravy. Na základě uvedených výzkumů ve sledovaných oblastech docházíme také k závěru, že především pro české prostředí chybí větší komparace a zároveň hlubší syntéza tradičního transportu, která je po roce 1989 částečně obsažena jen v encyklopedických příručkách.

LITERATURA

- Andel, K., Markuš, M. (1971). Ľudový transport v strednom Zemplíne. *Slovenský národopis*, 19(3), 377–412.
- Apfel, E. (2012). Kultúrna technická pamiatka na približovanie metrovice Vodný žlab Rakytovo pri Dolnom Harmanci. In: Š. Steinová (Ed.), *Z histórie lesného dopravníctva*. Praha: NZM, s. 12–23.
- Bahenský, F. (2014). Doprava a dopravní prostředky. In: L. Tyllner (Ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Lidová kultura*. Praha: Paseka, s. 165–173.
- Baran, L. (1947). „Čundrování s dřevem“ v Beskydech. Z Hamrovic pod Lysou Horou. *Český lid*, 34(4), 72–75.
- Baran, L. (1951). Krpě – valašské sněžnice. *Český lid*, 38(5–6), 114–118.
- Baran, L. (1952). Způsoby dopravy při senách na Horehroní. *Český lid*, 39(3–4), 85–88.
- Baran, L. (1954). Krkonošské „krúsně“. *Český lid*, 41(2), 84–87.
- Baran, L. (1957). Smyky a saně v zemích českých a na Slovensku. *Československá ethnografie*, 5(4), 333–347.
- Baran, L. (1959). Jihočeská nůše. *Český lid*, 46(3), 120–124.
- Baran, L. (1970). Sněžnice na bahna – šumavské bahnice. *Český lid*, 57(1), 58–59.
- Baran, L. (1973). Transport in Czechoslovakia as an Ethnographical and Social Phenomenon. In: A. Fenton, J. Podolák, H. Rasmussen (Eds.), *Land Transport in Europe*. København: Nationalmuseet, s. 57–89.
- Baran, L. (2002). *Neviditelné chodníčky*. Frenštát pod Radhoštěm: Muzejní a vlastivědná společnost ve Frenštátě pod Radhoštěm.
- Baran, L. (2007). Saně. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 882–883.
- Baran, L., Voráček, J. (1948). Doprava na smyčích u nás i poznámky k její kulturní historii. *Český lid*, 38(3–4), 71–73.
- Bednárik, R. (1950). Systém ľudového transportu. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 41(1), 4–16.
- Blau, J. (1917). *Böhmerwälder Hausindustrie und Volkskunst*. Prag.
- Botík, J., Slavkovský, P. (Eds.) (1995). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda.
- Drápala, D. (2007). Doprava. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 147–149.
- Drápala, D. (Ed.) (2014). *Dotazníky České národopisné společnosti*. Praha: Česká národopisná společnost.
- Drożdż, A. (2012). Komentarze do Polskiego

- Atlasu Etnograficznego – założenia redakcyjne i tematyka. *Národopisný věstník*, 71(1), 83–95.
- Fojtík, K. (1973). Die Bedeutung des Transport- und Verkehrswesen in Böhmen und Mähren im 16. und 17. Jahrhundert für die Gestaltung der Volksüberlieferung. In: A. Fenton, J. Podolák, H. Rasmussen (Eds.), *Land Transport in Europe*. København: Nationalmuseet, s. 172–180.
- Fojtů, J. (1956). Mišákři z Pulčína. *Valašsko*, 5(2–3), 106–109.
- Gunda, B. (1949). Wandering Healers, Medicine Hawkers in Slovakia and Transylvania. *Southwestern Journal of Anthropology*, 5(2), 147–170.
- Gunda, B. (1955). Ludový transport v Žakarovciach. *Slovenský národopis*, 3(2), 150–212.
- Henrowsky, K. (1896). Fortwirtschaft und Jagd. In: *Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Böhmen* (2. Abtheilung). Wien: Alfred Hölder, s. 502–522.
- Hoser, J. K. E. (1841). *Das Riesengebirge und seine Bewohner*. Prag: Friedrich Ehrlich.
- Huska, A. M. (1972). *Slovenskí pltníci*. Martin: Osveta.
- Chotek, K. (1914). *Program soupisu národopisného*.
- Chotek, K. (1936a). Zaměstnání. In: *Československá vlastivěda: Národopis*. Praha: Sfinx, s. 253–257.
- Chotek, K. (1936b). Hospodářství. In: *Československá vlastivěda: Národopis*. Praha: Sfinx, s. 157–176.
- Jeřábek, R. (1959). *Život a práce lidu při vodách Moravského Valaška: voda v hospodářském, praktickém a obyčejovém životě lidu*. Diplomová práce. Brno: UJEP.
- Jeřábek, R. (1961). *Karpatské vorařství v 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jeřábek, R. (2007). Baran Ludvík. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 19.
- Kafka, J. (Ed.). (1895). *Hlavní katalog a průvodce*. Praha: výkonný výbor NVČ.
- Kandert, J. (2007). Voráček Josef. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 252.
- Kłodnicki, Z. (1974). Zanikající formy transportu nasobného i ręcznego. In: J. Gajek (Ed.), *Polski Atlas Etnograficzny*, Warszawa: Instytut historii kultury materialnej Polskiej Akademii nauk, karta CXLI.
- Kłodnicki, Z. (2009). Transport i komunikacja w Karpatach Północnych. In: Z. Kłodnicki, A. Pieńczak, R. Stoličná (Eds.), *Polska – Słowacja. Pogranicze kulturowe i etniczne. Archiwum Etnograficzne 49*. Wrocław-Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 117 – 134.
- Kolektiv (1895). *Národopisná výstava československá*. Praha.
- Koma, J. (1954). Košíkářstvo v Bardejove a na okolí. *Slovenský národopis*, 2(3–4), 348–385.
- Kopczyńska-Jaworska, B. (1973). Wollene Hirtentaschen in den Karpaten – ein Beitrag zur Kenntnis der Transportmittel und Transportarten in der Almwirtschaft in der Karpaten. In: A. Fenton, J. Podolák, H. Rasmussen (Eds.), *Land Transport in Europe*. København: Nationalmuseet, s. 325–346.
- Kramařík, J. (1960). Zápřah skotu v Pošumaví. *Československá etnografie*, 8(3), 253–272.
- Mjartan, J. (1974). Dvojkolesové vozidlo v ľudovom transporte na Slovensku. *Slovenský národopis*, 22(3), 409–425.
- Niederle, L. (1911). *Život starých Slovanů I*, sv. 1. Praha: Bursík & Kohout.
- Novák, P. (2007). *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum.
- Nováková, K. (2009). Formy vysokohorského transportu v slovenských a poľských Tatrách. In: Z. Kłodnicki, A. Pieńczak, R. Stoličná (Eds.), *Polska – Słowacja. Pogranicze kulturowe i etniczne. Archiwum Etnograficzne 49*. Wrocław-Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 135–156.
- Nováková, K. (2011). Tradičné spôsoby prepravy detí v Európe a podoby ich súčasnej revitalizácie. *Ethnologia Europea Centralis*, 10, 55–64.
- Nováková, K. (2015). *Tatranskí nosiči*, I&B.
- Olejník, J. (1978). *Luď pod Tatrami*. Osveta: Martin.
- Paládi-Kovács, A. (1971). Einige Bemerkungen über die Traggeräte der ungarischen Bauernschaft. In: J. Szabadfalvi, Z. Ujváry (Eds.), *Studia Ethnographica et Folkloristica in ho-*

- norem Béla Gunda. *Műveltség és Hagyomány XIII-XIV*. Debrecen, s. 409–426.
- Paládi-Kovács, A. (1987). Szekér és kocsi. In: B. Jenő (Ed.), *Magyar néprajzi atlasz*, Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 191–205.
- Paríková, M. (1979a). *Návod na etnografický výskum transportu a dopravy*. Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV: Bratislava.
- Paríková, M. (1979b). Transport ľudskou silou. *Slovenský národopis*, 27(3), 449–473.
- Paríková, M. (1990). Doprava. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava: Veda.
- Petráň, J., Petráníková, L. (1997). Komunikace. In: L. Tyllner (Ed.), *Dějiny hmotné kultury II*, Praha: Karolinum, s. 909–951.
- Petráníková, L., Navrátilová, A. (2005). Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: Léta padesátá a šedesátá. In: L. Tyllner, M. Suchomelová (Eds.), *Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905 – 2005*, Praha: EÚ AV ČR, s. 45–62.
- Podolák, J. (1962). Zimná doprava sena z horských lúk na západnej strane Veľkej Fatry. *Slovenský národopis*, 10(4), 565–574.
- Podolák, J. (1968). Doprava. In: *Československá vlastivěda, díl III, Lidová kultura*. Praha: Orbis, s. 536–538.
- Scheufler, V. (2007). Vor. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 1151.
- Scheufler, V., Šolc, V. (1957). Vorašský folklór. *Český lid*, 44(3), 113–118.
- Scheufler, V., Šolc, V. (1970). *Voroplavba na jihočeských tocích*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- Scheufler, V., Šolc, V. (1986). *Já jsem plavec od vody*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství.
- Slaba, M. (1972). Splavení posledního vltavského voru – příběh jedinečného muzejního experimentu z roku 1971. In: Š. Steinová (Ed.), *Z historie lesního dopravnictví*. Praha: Národní zemědělské muzeum, s. 171–179.
- Slavkovský, P. (2012). Tradičná organizácia chovu hospodárskych zvierat slovenských roľníkov v strednej a južnej Európe. In: *Tradičná agrárna kultura v kontextu spoločenského vývoje strednej Evropy a Balkánu*, Brno: Masarykova univerzita, s. 113–144.
- Slavkovský, P. (2014). *S nošou za industrializáciou krajiny*. Bratislava: Veda.
- Smrčka, A. (2011). Způsob dopravy dřeva na saních „rohačkách“, *Studia Ethnologica Pragensia*, 3(2), 206–207.
- Smrčka, A. (2014). Die Bedeutung des Heus und sein traditioneller Transport im Riesengebirge. *Český lid*, 101(1), 77–105.
- Socháň, P. (1929). Pltníctvo na Váhu. In: *Průdy* 13.
- Steinová, Š. (Ed.). (2012). *Z historie lesního dopravnictví*. Praha: NZM.
- Szymik, W. (1972). Tradycyjny transport i komunikacja ładowa. In: D. Kadłubiec (Ed.), *Phyniesz Olzo...: Zarys kultury materialnej ludu Cieszyńskiego*, Ostrava: Profil, s. 125–150.
- Uherek, Z. (2014). Etnografie jako výzkumný nástroj na počátku 21. století. Příspěvek k diskusi o etnologické metodologii v podmínkách České republiky. *Národopisný věstník*, 73(1), 4–30.
- Uhríková, T. (1970). Tradičné spôsoby dopravy dreva na dolnej Orave. *Slovenský národopis*, 18(4), 627–639.
- Válka, M. (2007a). Jeřábek Richard. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 97–98.
- Válka, M. (2007b). Vůz. In: S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: Biografická část*. Praha: Mladá fronta, s. 1158–1159.
- Válka, M. (2012). K problematice tradiční agrární kultury a jejího výzkumu ve středoevropském areálu. In: *Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu*, Brno: Masarykova univerzita: s. 7–52.
- Vondruška, V. (1989). *Slovník starého zemědělského náradí, nástrojů a strojů (1750 – 1914)*, II. díl. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum Roztoky u Prahy.
- Voráček, J. (1949 – 1950). Několik poznámek k studiu evropského vozu a přežitků po starších formách u nás. *Národopisný věstník československý*, 31(3–4), 239–248.
- Woitsch, J. (2014). Tradiční agrární kultura. In: L. Tyllner (Ed.), *Velké dějiny Země Koruny České: Lidová kultura*, Praha a Litomyšl: Paseka, s. 98–100.

Audiovizuální, ústní a tištěné prameny
Archiv ČNS, Fotografie vesnických povozů

- s dopsanými názvy součástí, signatura P 87.
- Archiv ČNS, Velký dotazník Tradiční řád každodenního života obyvatel rolnického dvora a vesnice (městečka) v období před socialistickou kolektivizací zemědělství, signatura VD 21.
- Archiv ČNS, Velký dotazník Tradiční zemědělské nářadí, signatura VD 17. (ztraceno).
- Baran Ludvík (1920), etnograf, zápis dne 5. 11. 2010, Praha.
- Beňušková, Z., Nádaská, K., Ratica, D.: Osobnosti slovenskej etnológie 10 – Ján Podolák (audiovizuální záznam). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=9xtx5b51u9A>>, (Přístupeno 23. 3. 2016).
- Bubala, Jan (1948), dřevař, zápis dne 23. 8. 2013, Dlouhá Ves.
- EU AV ČR SVI, archiv, OF Scheufler, sign. II. A. 3.
- EU AV ČR SVI, archiv, OF Scheufler, sign. III. A. 6.
- Janáš, Lubomír (1959), dřevař, zápis dne 22. 7. 2012, Horní Maršov – Temný Důl.
- Kolářová Pavla (1975), interní auditor NP Šumava, zápis dne 7. 8. 2015, Kašperské Hory.
- Mezinárodní konference *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: Etnologie ve střední Evropě v letech 1945-1989*, přednáška na téma: Etnológia na periférii – Ján Olejník, referující Margita Jágerová, dne 18. 3. 2016, Praha.
- Mezinárodní konference *Z histórie lesného dopravníctva*, dne 24. - 26. října 2012, Zvolen. <<http://www.ketnoffukf.sk/magdaleacutenapariacutekovaacute.html>>, (Přístupeno: 19. 3. 2016).

O AUTOROVI

ALEŠ SMRČKA (* 1989) – absolvent Ústavu etnologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Svůj odborný zájem soustředil převážně na tradiční materiální kulturu střední Evropy, konkrétně na výzkum tradičního transportu v horském hospodářství. V příspěvku *Die Bedeutung des Heus und sein traditioneller Transport im Riesengebirge* (2014) se zabýval charakteristikou budního hospodářství a dopravou sena v Krkonoších. V roce 2016 vydal knihu *Ozvěny krkonošské minulosti s podtitulem Ve stopách tradiční dopravy a obživy*. Od roku 2015 je interním doktorandem na Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně, kde se v rámci studia specializuje na výzkum tradiční dopravy v obecné rovině včetně současné dopravy v urbánním prostředí. Dále se zajímá o dějiny oboru se zaměřením na agrární tematiku.